Bağışlama: Politik Bir İmkansızlık[1]

written by Nesrin Uçarlar | 31 Ocak 2023

Diyarbakır'daki 2013 Newroz kutlamalarında Öcalan'ın Türkçe ve Kürtçe okunan mesajında şu ifadeler yer almıştı: "Zaman ihtilafın, çatışmanın, birbirlerini horlamanın değil, ittifakın, birlikteliğin, kucaklaşma ve helalleşmenin zamanıdır."[2] Öcalan'ın "helalleşme" çağrısının Kürt toplumunda nasıl bir karşılık bulduğunu öğrenmek, geçmişle yüzleşme girişimlerinin, hakikat arayışının ve adalet mekanizmalarının Kürt toplumunun beklentileri doğrultusunda nasıl tasarlanması gerektiğini incelemek amacıyla, 2014 yılının kış aylarında, 90'larda Kürdistan'daki devlet şiddetine maruz kalmış, yakınları öldürülmüş veya kaybedilmiş kişilerle görüşmeler yapmıştık.[3] Geçmişle yüzleşme literatüründeki pek çok konuya ilişkin soruların yanı sıra görüştüğümüz kişilerin faillerle ve sorumlularla karşılaşma, helalleşme ve onları bağışlama ihtimali; bağışlama/bağışlamama ediminin kendileri için anlamı ve toplumsal karşılığı da görüşmelerin konusuydu.

Görüştüğümüz Kürtler için geçmişle yüzleşme, adalet ve barış, "Kürtlüğün haysiyetinin" iade edilmesi anlamında, hukuki olduğu kadar politik adalette karşılık buluyordu. Politik adalet ise eşitlik, özgürlük ve özerklik tezahürlerine denk düşüyordu. Maruz kaldıkları adaletsizliğin herhangi bir cezai süreçle veya onarıcı adalet mekanizmalarıyla tamir edilemeyeceğini öne sürenlerin çoğu için, adaletin politik boyutu son derece önemliydi. Nitekim Öcalan'ın yukarıda bahsettiğim helalleşme çağrısını, olası politik kazanımların habercisi şeklinde okuma eğilimi ağır basıyordu. Helalleşmeyi kabul edenler, politik af ve cezasızlık olarak gördükleri bağışlamanın ancak Kürtlere haysiyetini geri veren ve Türklerle eşitlik sağlayan politik bir adalet karşılığında mümkün olabileceğini ileri sürmekteydi. Öte yandan, görüştüğümüz kişilerin çoğu, politik adalete tanık olacaklarına söz verilmiş olsa bile, failleri kişisel olarak bağışlamakta isteksiz veya tereddütlüydü. Ayrıca görüşmeler sırasında bağışlama sorusunun onları rahatsız ettiğini hissetmiş; ya bağışlama ve helalleşme sorusunu doğru zamanda ve doğru şekilde soramadığımızı ya da bu soruları hiç sormamamız gerektiğini düşünmeye başlamıştım.

Görüşmelerimize konu olması gereken, bağışlama veya helalleşme değil, politik af ve cezasızlık olmalıydı ve kişisel bir muhakemenin konusu olan bağışlama meselesi, mağdurlara sorulacak sorular

arasında yer almamalıydı. Devlet-kaynaklı insanlığa karşı suçlar bağlamında bağışlamanın kişisel değil toplumsal, özel değil kamusal ve politik bir mesele olarak tartışılmasının imkânsız olmasından hareketle, asıl tartışılması gereken, toplumsal, kamusal ve politik bir mesele olan politik af ve cezasızlıktı. Bu yazıda bu düşüncemi etraflı bir şekilde dile getirmeye çalışacağım.

Devletlerin insanlığa karşı suçları karşısında bağışlamanın aczi

Bağışlama mefhumu, geçiş dönemi adaleti araçlarından cezalandırıcı adalet mekanizmalarına başvurmanın imkânsız, kifayetsiz, anlamsız ve maliyetli olduğu gerekçesiyle önerilen onarıcı adalet mekanizmalarından biri olarak takdim ediliyor. Tam da bu takdim sırasında yanıltıcı bir bağlama kavuşuyor: Bir grup mağdura yönelik olarak, devlet tarafından görevlendirilmiş faillerin işlediği kolektif ve yasal suçlardan değil, mağduru kişisel olarak hedef alan failin, kişisel niyetlerle işlediği yasa dışı suçlardan bahsederken mümkün olabilecek manevi, dini, psikolojik ve sosyolojik bağlama oturtuluyor. Geçmişle yüzleşme bağlamında önerilen bağışlama mefhumu, kendisinden en yüksek seviyede faydalanılacak bir muğlaklığa yerleştiriliyor. Bu muğlaklığı aşmak amacıyla bağışlamanın özel alandaki tezahürlerine, mağdurun veya failin tekil denebilecek sayıda olduğu, hatta suçun değil yanlışın, hatanın söz konusu olduğu durumlara başvurmaktan uzak durmak gerekiyor. Özellikle bağışlamanın tartışmalı ve yetersiz psikolojik savunularına itibar etmekten kaçınmak ve bağışlama mefhumu üzerine felsefi incelemelerden yararlanırken, devlet-kaynaklı insanlığa karşı suçlar bağlamına sadık kalmak gerekiyor. Söz konusu bağlama sadık kalınmadığında, örneğin Arendt'in insani bir meleke olarak incelediği bağışlama mefhumuna bağışlama lehine başvurmak mümkün olabiliyor.

Bağışlama ile cezalandırma arasında karşıtlık olmadığını, bilakis ikisinin de şiddete son vermek bakımından ortak bir niteliğe sahip olduğunu ifade eden Arendt (1998, 236-243), cezalandırılamaz olanın bağışlanamayacağını, bağışlanamaz olduğu düşünülenin de cezalandıramayacağını söylerken, insani ilişkileri kökten şekilde yıkıma uğratan ve kefareti ancak "kıyamet günü" ödenebilecek olan, cezalandırmanın ve bağışlamanın imkânsız olduğu "radikal kötülüğe" işaret ediyor. Nitekim Berkowitz (2011) Arendt'in bağışlama savunmasının, suç ve günahların bağışlanmasına varmadığını, insanların dünyada eylemeye devam etmelerine izin veren, birbirlerini hatalardan ve kabahatlerden "sürekli karşılıklı salıverme" ile sınırlı olduğunu belirtiyor.

Arendt radikal kötülüğün bağışlanamazlığını ve dolayısıyla Eichmann'ın idamını Rogat'a başvurarak savunuyor: "büyük bir suç doğayı öyle incitir ki yeryüzü intikam için haykırır; kötülük yalnızca intikamın geri getirebileceği doğal bir uyumu bozar" (Rogat, 1961; Arendt, 1977, 278). İntikam bir cezalandırma ya da bağışlamama işi değildir. Eichmann'ın idamını soykırıma misilleme olarak görmek, "ona Avrupalı Yahudilerin ölümlerini önemsizleştirecek bir rol vermektir" (Rogat, 1961, 11-12; Berkowitz, 2011). Doğanın ve insanlığın intikamı gibi kadim bir önermeye başvurmak yerine Eichmann'ın idamını hukuki bir ceza olarak tarif etmeye veya hukuken gerekçelendirmeye çalışmak, toplumsal olarak kaçınılmaz olmakla birlikte adalet bakımından kifayetsizdir. Dolayısıyla Arendt'e (1977, 279) göre, İsrail Mahkemesi, hükmü sanığa ancak şu sözlerle bildirebilmiş olsaydı adalet yerini bulmuş olabilecekti: "Dünyayı Yahudi halkıyla ve diğer bazı ulusların insanlarıyla paylaşmak istememekten ibaret bir politikayı desteklediğiniz ve yürüttüğünüz için … insan ırkının hiçbir üyesinin dünyayı sizinle paylaşmak istemesi beklenemez. Asılmanızın gerekçesi, tek gerekçesi budur."

Devlet-kaynaklı insanlığa karşı suçlar söz konusu olduğunda, faillerin yasaları çiğnedikleri için değil, uyulmaması bir yana asla yapılmaması gereken yasalara uydukları için de cezalandırılamaz ve bağışlanamaz olduğunu söylemek gerek. Öte yandan, Arendt (1977, 294) "mevcut hukuk sisteminin ve mevcut hukuki kavramların, devlet aygıtı tarafından organize edilen idari katliamların gerçekleriyle başa çıkma konusundaki kifayetsizliğini" teyit ederken, "adaletsiz yasalara titizlikle ve şevkle uyarak 'yasal' suçlar işleyen" Eichmann'ın "temsil ettiği yeni tür bürokratik suçlularla başa

çıkmak için kusurlu ve nihai olarak kifayetsiz olsa da kanunun gerekli olduğunu" kabul etmemiz gerektiğini hatırlatıyor (Arendt, 1977, 25; Berkowitz, 2011). Dolayısıyla, insanlığa karşı işlenen suçların cezalandırılamaz faillerini cezalandırmaya çalışmanın, insanlığın, insan çeşitliliğinin ve biraradalığının savunulması, yani politik olanın hayatta kalması adına mümkün, yararlı ve gerekli olduğunu söylememize imkân veriyor.

Devletin organize ettiği idari katliamların askeri ve bürokratik faillerinin, yasaya ve emre itaat ederek ifa ettikleri eylemler bakımından modern yargı sistemine esas teşkil eden suç işleme niyetinden yoksun oldukları, dolayısıyla taammüden suç işlemedikleri için yargılanamayacakları ve kendilerini suçlu görmedikleri için pişmanlık duyamayacakları iddiaları, mevcut hukuk sisteminin failin cezalandırılması bakımından kifayetsizliğine, bağışlanması bakımındansa imkânsızlığına işaret ediyor. Kifayetsizlik cezalandırmayı gereksiz kılmazken, imkânsızlık bağışlamayı anlamsız ve yersiz kılıyor. Devletin faillerini cezalandırmak, olası politik kazanımlar karşısında tercih edilmeyebilir ancak bu tercihin sahibi mağdurlar değil politikacılar, adı da bağışlama değil politik af olmalıdır. Politik af tercihinde bulunan politikacılar, politik affın gerekçesini mağdurlara ve kamuoyuna sunar; politik af kararının anlamını ve olası kazanımlarını kamusal alanda tartışmaya açar ve nihayetinde politik af tercihinin sorumluluğunu üzerine alır.

Kişiler arası husumetten kaynaklanmayan, sistemik nitelikli suçlar, kişisel bir tercih olan bağışlamaya konu olamaz. Kaldı ki kişisel husumetten kaynaklanan suçların hatta hataların bazıları bile kamu davası niteliği kazanabilir ve böyle bir durumda mağdurun şikayetinden bağımsız olarak hukukun konusu olmaktadır; mağdurun faili bağışlaması, failin yargılanmasını ve cezalandırılmasını engellememektedir. Kişisel nitelikli suçlar karşısında bile faili bağışlama tercihi kendisine bırakılmayan mağduru, devlet-kaynaklı insanlığa karşı suçlar karşısında bağışlama kararı almaya teşvik etmek, politik ve etik bir sorumsuzluk teşkil eder. Ayrıca insanlığa karşı suçların failleri, bir rejime, bir kuruma, bir topluluğa veya bir siyasi harekete hizmet etmek üzere kolektif hareket ettikleri için, "kişisel bağışlama normları" geçersizdir (Chapman 2007, 62; Walker, 2020). Kitlesel veya sistemik politik şiddet durumundaki bireysel suçların kolektif yönü, yani mağdurların belirli bir kültürel grubun veya politik örgütün ya da dayanışma ağının üyesi olması, bağışlamayı mağdurun özgürce verebileceği bir karar olmaktan çıkarır (Walker, 2020). Mağdurlar, ancak üyesi oldukları grubun, örgütün veya ağın temsilcileri veya devlet tarafından ilan edilen veya kabul edilen politik affı, yani cezasızlığı değerlendirebilir. Politik affı destekleyebilir veya cezasızlığa karşı çıkabilir. Mağdurlar failleri kişisel olarak bağışlayabilir ancak kişisel bağışlama kararının politik alanda bir karşılığı yoktur; politik alanın konusu, politik aftır.

Politik affın savunulmasının mümkün olmadığını değil, politikacıların hesap verecekleri bir karar olmaktan çıkarılmasını ve kişisel bir tercih olan bağışlama ile eş tutulmasını eleştirmek gerektiğini söylemeye çalışıyorum ancak politik affın barışı sağlamada cezalandırmadan daha etkili olduğuna dair kanıtların yetersiz olduğunu göz önüne alırsak, politik affı haklı görmek için çok az neden olduğunu söylemek de mümkün (Lenta, 2021).

Bağışlama hakkı: Politik kırılganlık

Mağdurlara sorulan bağışlama sorusunun, sadece uygunsuz, yersiz ya da yanıltıcı gibi masum ifadelerle tanımlanması kafi olmasa gerek zira bu soruya verilen cevaplar, politik suistimalin kapısını açmaya hizmet edebilir. Bağışlamanın Kolombiya'daki tezahürlerinden yola çıkan Bartel (2018), mağdurun bağışlamasının, failin itirafından fiilen ayrılarak, "kişiselleştirilmiş bir öz disiplin eylemi" haline geldiğini; "kurbanlar için hakikati üreten ve deneyimlerini şiddet içeren bir hikayenin kalıntılarından daha fazlası olarak insanlaştıran" olgunun itiraf değil, bağışlama olarak takdim edildiğini söylüyor. Failin itirafının neticesinde kurumsal otoritede bulunması gereken gücün kurbana bahşedilen kırılgan bir güce, yani bağışlama gücüne doğru kaydığını, bağışlama gücünün ise yirminci ve yirmi birinci yüzyılların disiplin tekniği haline geldiğini iddia ederek, bağışlayarak

itirafta bulunan kurbanların mağduriyetinin bağışlama pratiği aracılığıyla disipline edildiğini ileri sürüyor.

Kolombiya'daki Bojayá örneğinden yola çıkan Buchely (2018), mağdurlara bahşedilen gücün, acıyı ve ölümü devletle müzakere etmek için kullanılabilecek para birimleri haline getirdiğini ancak kimin "mağdur", neyin "mağduriyet" olarak adlandırılmayı "hak ettiğine" karar vermeye devam eden devlet karşısında mağdurların "kırılgan vatandaşlara" dönüştüğünü söylüyor. On yıl önce tüm evlerin palafitik [derme çatma ahşap yapılardan ibaret) olduğu, temel kamu hizmetlerinin bulunmadığı ve seçmen kütüğünün nüfusun %50'den fazlasını dışladığı bir bölge olan Bojayá'da psikososyal hizmetlerde aşırı bir artış yaşandığını; kamu hizmetlerinin "duygulanım hizmetleri" ile ikame edildiğini; devlet yetkililerinin, yas, bağışlama ve acı süreçlerini "anlamaya", bu süreçlere "eşlik etmeye" ve "destek olmaya" çalıştıklarını; halk toplantılarının sevgi, ilgi ve şefkat içeren terapötik ve didaktik süreçlerle geçtiğini aktarıyor. "Duygulanım prosedürleri" olarak adlandırdığı, devlet yetkilileri tarafından yapılan tarihsel hafızanın inşası, yas ve bağışlama teklifleri sonucunda, mağdurların bağışlama olgusunu yönetebilir ve "koşullandırabilir" hale geldiğini söylüyor. Vatandaş-devlet etkileşimlerini "duygulanım" yönlendirirken, sosyal vatandaşlık konusundaki maddi tartışmalar iptal ediliyor.

Daha önce devletin ve ulusun gözüne görünmeyen mağdurların "acı" yoluyla varolmaya ve vatandaşlık elde etmeye başladığını söyleyen Buchely, şikayetlerin, iddiaların, itirazların ve taleplerin, devletle vatandaş arasındaki haklar, imtiyazlar ve istisnalar şeklindeki ilişkileri düzenleyen hukuki formlara "duygulanım kayıtları" şeklinde işlendiğini ifade ediyor. Vatandaşlık işlemlerinin ve haklarının politik mantığının yerini Hristiyanlığın merkezi bir tezahürü olarak bağışlamanın almasını, mağdurun bağışlama kapasitesinin toplumsal ve maddi sermayeye kavuşturulmasını eleştiriyor. Zimbabwe'deki Gukurahundi katliamı mağdurlarının İncil referanslarıyla baskı altına alınarak, suçlu hissettirilerek bağışlamaya zorlandığını belirten Chitando ve Taringa (2021) ise bağışlamanın, vatandaş olarak muamele görmek için mağdurların ödemeleri gereken bir bedel haline geldiğini; bağışlamadıkları takdirde, katliamın arkasındaki nedenlerden biri olan, kendilerine yönelik şüphenin devam etmesinden çekindiklerini aktarıyor.

Bağışlama ve Türkiye bağlamında helalleşme önerilerine karşı temkinli olmak için bir gerekçe daha sunan bu çalışmalar, Kürtlüğün haysiyetinin iade edilmesinde ısrar eden mağdurların, bağışlamayı değil ama politik affı asil bir barış şartına bağlamaktaki ısrarlarını da açıklıyor. Ayrıca, altyapı eksikliğinin, yoksulluğun, şiddetin ve cezasızlığın yarattığı politik ve insani mahrumiyetleri gidermek yerine, mağduriyetleri yapılarla ve kurumlarla değil kişilerle; hizmetlerle değil duygularla yönetme girişimlerinden ibaret geçmişle yüzleşme işine karşı ihtiyatlı olmak gerektiğine dikkat çekiyor. Bağışlamayı değil politik affı konuşmakta ısrar etmek, geçmişle yüzleşme işini hak odaklı vatandaşlık meselesi etrafında düşünmeyi önceliyor. Devletin ve kamuoyunun, mağdurları bağışlamaya değil failleri hakikatleri itiraf etmeye ve tanımaya çağırmasını ve bağışlamanın değil olası bir cezasızlığın ve politik affın gerekçelerinin, anlamlarının ve sonuçlarının tartışmaya açılmasını öneriyor.

Kaynakça

Arendt, Hannah (1977): Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil. Penguin Books.

Arendt, Hannah (1998): The Human Condition. The University of Chicago Press.

Bartel, Rebecca C. (2018): "Confession and the Anthropology of Forgiveness: Reflections on Colombia's Processes of Transitional Justice." The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology. 24.1: 145-161.

Berkowitz, Roger (2011): "The Power of Non-Reconciliation – Arendt's Judgment of Adolf

Eichmann.” HannahArendt.net. Journal for Political Thinking. https://www.hannaharendt.net/index.php/han/article/view/11/8 [30.11.2022].

Buchely, Lina (2018): “The Affective State and Precarious Citizenship: Conflict, Historical Memory, and Forgiveness in Bojayá, Colombia.” Contemporary Readings in Law and Social Justice. 10.1: 7-34.

Chapman, Audrey R. (2007): “Truth Commission and Intergroup Forgiveness: The Case of the South African Truth and Reconciliation Commission.” Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology. 13.1: 51-69.

Chitando, Ezra ve Taringa, Nisbert T. (2021): “The Churches, Gukurahundi, and Forgiveness in Zimbabwe.” International Bulletin of Mission Research. 45.2: 187-196.

Lenta, Patrick (2021): “Amnesties and Forgiveness.” The Journal of Value Inquiry. https://doi.org/10.1007/s10790-021-09825-x

Rogat, Yosal (1961): The Eichmann Trial and the Rule of Law. Center for the Study of Democratic Institutions.

Uçarlar, Nesrin (2015): Hiçbir Şey Yerinde Değil. Çatışma Sonrası Süreçte Adalet ve Geçmişle Yüzleşme Talepleri. İletişim Yayınları.

Walker, Margaret U. (2020): “The Lure of Political Forgiveness.” Social Research: An International Quarterly. 87.4: 1059-1077.

---

[1] Bu yazının genişletilmiş hali, Feryal Saygılıgil tarafından hazırlanan ve Dipnot Yayınevi tarafından 2023 yılında yayımlanacak olan “Affetmek” isimli derlemede yer alacaktır.

[2] https://bianet.org/bianet/siyaset/145269-silahli-gucler-sinirdisina-artik-siyaset-donemi [10.11.2022].

[3] Geçmişle yüzleşme literatüründeki hakim tartışmalar çerçevesinde yürüttüğümüz bu görüşmeler, 2015 yılında yayımlanan bir çalışmanın bel kemiğini oluşturmuştu. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü tarafından desteklenen çalışma için bakınız Uçarlar (2015).

Blog sayfasında yer alan yazıların ve yayınların tüm hakları saklıdır. Blog yazıları yalnızca kaynağı gösterilerek kullanılabilir. Sayfada yayınlanan yazıların içeriği yazarın kendi sorumluluğu olup DEMOS'un herhangi bir hukuki ve/veya cezai sorumluluğu bulunmamaktadır.